

Doplnění gramatiky 2. lekce (Bartoňkova skripta)

ZVLÁŠTNOSTI VE SKLOŇOVÁNÍ A RODU SUBSTANTIV 2. DEKLINACE

- **Vlastní jména** zakončená v nominativu singuláru na **-ius** a substantiva **filius** a **genius** mají ve **vokativu** singuláru koncovku **-ī** (namísto pravidelné koncovky **-ie**), např. *Vergilī!*, *Horātī!*, *fili!*. Tutéž koncovku vokativu má rovněž přivlastňovací zájmeno **meus** „můj“: **mī!**
- Substantivum *deus* „bůh“ má ve **vokativu singuláru** v klasické latině tvar **deus**. V **plurálu** může mít tyto tvary:

nom.	<i>deī, dī, diī</i>
gen.	<i>deōrum, deum</i>
dat.	<i>deīs, dīs, diīs</i>
ak.	<i>deōs</i>
vok.	<i>deī, dī, diī</i>
abl.	<i>deīs, dīs, diīs</i>

Často se objevují tvary *dī* a *dīs*.

- V některých případech se místo pravidelné koncovky genitivu plurálu **-ōrum** užívá původní koncovka **-um**, a to zejména u názvů měrných jednotek, platidel (např. *sestertium*), názvů národů (např. *Danaum* = Řeků) a u složenin substantiva *vir* (např. *decemvirum*).
- Jména **stromů**, **zemí**, **ostrovů** a **měst** jsou **ženského rodu** (přestože mohou mít koncovky maskulin); do **2. deklinace** patří např.:

pōpulus, ī, f. „topol“ *Aegyptus, ī, f.* „Egypt“
laurus, ī, f. „vavřín“ *Rhodus, ī, f.* „Rhodos“
- Existují tři neutra, která jsou v nominativu singuláru zakončena na **-us**: *vulgus, -ī* „lid“; *pelagus, ī* „moře“; *virus, ī* „jed“. Plurál tato substantiva nemají.

SKLOŇOVÁNÍ ADJEKTIV 1. A 2. DEKLINACE A PŘIVLASTŇOVACÍCH ZÁJMEN

Podle vzorů 1. a 2. deklinace se skloňují rovněž **adjektiva** a **přivlastňovací zájmena**, zakončená v nominativu singuláru na:

- **-us, -a, -um**, např. *bonus, bona, bonum* „dobrý, á, é“ (podle vzorů *servus, femina, verbum*)
- **-er, -era, -erum**, např. *miser, misera, miserum* „ubohý, á, é“ (podle vzorů *puer, femina, verbum*)
- **-er, -ra, -rum**, např. *pulcher, pulchra, pulchrum* „krásný, á, é“ (podle vzorů *liber, femina, verbum*).

Těmto adjektivům říkáme adjektiva trojvýchodná, neboť mají tři různé koncovky pro tři rody.

Vzor pro maskulina zakončená na **-er** poznáme podle tvarů feminina a neutra.

- Má-li **femininum** a **neutrum** zachováno v kmeni **-e-** (*miserā, miserum*), skloňuje se **maskulinum** podle vzoru *puer, puerī*.
- Nemá-li **femininum** a **neutrum** zachováno v kmeni **-e-** (*pulchra, pulchrum*), skloňuje se **maskulinum** podle vzoru *liber, librī*.

Samostatný plurál neuter

Neutra adjektiv a přivlastňovacích zájmen stojí v plurálu někdy **samostatně** (nevztahují se k žádnému jménu), např. *bona, mala*. Do češtiny lze tyto tvary přeložit **pomocí substantiva** „věci“, např. *bona* „dobré věci“, *mala* „špatné věci“. V konkrétním kontextu mohou nabývat **různého významu**, *mea* může např. znamenat „moje věci“, „moje záležitosti“, ale i „můj majetek“ atd.

Zatím budeme samostatný plurál neuter užívat pouze v nominativu a akuzativu, protože v tzv. nepřímých pádech (genitiv, dativ, ablativ) se připojuje substantivum *rēs* „věc“, které se skloňuje podle 5. deklinace (viz 8. lekce).

Samostatně stojící plurál maskulina se překládá pomocí substantiva „lidé“, není-li z kontextu zřejmé, že se vztahuje k některému jménu. Výrazy *boni, mali, mei* se tedy používá ve významu „dobří lidé“, „špatní lidé“, „moji lidé“, „moji blízcí“ atd.

OBEČNÁ PRAVIDLA SKLOŇOVÁNÍ

Při skloňování substantiv, adjektiv i některých zájmen obecně platí:

1. **Dativ plurálu** všech rodů se **shoduje s ablativem plurálu**.
2. **Nominativ, akuzativ a vokativ** obou čísel u **neuter** mají **vždy shodné koncovky**; v **plurálu** jsou **neutra** v **nominativu**, akuzativu a vokativu vždy zakončena na **-a** (s výjimkou některých zájmen stř. rodu).
3. Nominativ a vokativ singuláru je zpravidla shodný; výjimku tvoří substantiva a adjektiva 2. deklinace zakončená na **-us** (podle vzoru *servus*) s koncovkou vokativu **-e**.

SHODA SUBSTANTIV S ADJEKTIVY

Adjektiva a zájmena ve funkci shodného přivlastku nebo jmenného přísudku se shodují se svým jménem v rodě, čísle a pádě stejně jako v češtině. Přiřazení k substantivu se děje na základě rodu, nikoliv na základě koncovky. Substantivum rodu mužského má bez ohledu na svoje zakončení (*poëta, servus, puer, liber, vir...*) tvar adjektiva pro maskulinum (*bonus, miser, pulcher, ...*). Totéž platí pro feminina i neutra.

jméno	adjektivum
maskulinum <i>poëta, servus, puer, vir, liber, ...</i>	maskulinum <i>bonus, meus, pulcher, miser, ...</i>
femininum <i>fëmina, puella, pöpulus, Aegyptus, ...</i>	femininum <i>bona, mea, pulchra, misera, ...</i>
neutrum <i>verbum, exemplum, vulgus, ...</i>	neutrum <i>bonum, meum, pulchrum, miserum, ...</i>

Jak je patrné z tabulky, vznikají kombinace *poëta bonus, populus pulchra, servus miser, vir est bonus, Aegyptus est pulchra* atd. Tento princip platí obecně i pro další deklinace, kde je bohatství tvarů ještě větší. Stejně fungují shodné přivlastky i v češtině, nelze říct **dobrá starosta* apod.

PASIVUM

Latinské pasivum v sobě zahrnuje pasivum (něco je s někým či něčím děláno, např. „jsem kárán“) i tzv. medium (někdo něco dělá a je tímto dějem zároveň zasahován, např. „myji se“). Latinské pasivum lze přeložit:

- slovesem v **pasivu** (*laudor* „jsem chválen“)
- **zvratným slovesem** (*lavor* „myji se“)

- českým slovesem v **aktivu** s **přeformulováním věty** (místo doslovného překladu typu „knihy jsou čteny žáky“ přeložíme „žáci čtou knihy“)

Českým zvratným slovesům však neodpovídá automaticky pasivum latinských sloves, např. „bát se“ se v latině vyjadřuje pomocí aktivního *timere*. Český význam odpovídající latinskému zjistíme ve slovníku.

Všechny osoby mají v pasivu pouze **slovesa**, která se pojí s **akuzativem** (v češtině např. „vidět koho, co“). Nazýváme je **přechodná** nebo **tranzitivní**.

Slovesa, která se nepojí s žádným předmětem (**podmětná**, např. „pršet“, „spát“), a slovesa, která se pojí s předmětem v jiném pádě než v akuzativu (tzv. **nepřechodná** neboli **intransitivní**), pasivum buď nevytvářejí nebo mají jen 3. osobu singuláru s neosobním významem (viz české „jde se“, „pracuje se“ apod.). Neosobní význam může mít i sloveso tranzitivní v 3. os. sg. pasiva, pokud stojí samostatně¹ (*laudatur* „chváli se“).

Latinská a česká slovesa mohou mít **odlišné vazby**. České „bojím se někoho“ má předmět v genitivu, latinské *timeo* má ve stejném významu akuzativ. Latina proto může vytvářet všechny osoby v pasivu (*timeor, timeris, timetur, ...*). Doslovný překlad „*jsem obáván, ...“ zde není kvůli odlišné vazbě v češtině použitelný. Je třeba volit jiný způsob překladu, např. „vyvolávám strach“, „bojí se mě“ apod. Totéž platí pro jiná slovesa, např. *adiuvantur* nelze ve slušném českém překladu převést jako „* jsou pomáháni“, ale jiným způsobem (přeformulováním do aktiva nebo obraty typu je jim poskytována pomoc apod.).

Vyjádření činitele děje

U slovesa v pasivu může a nemusí být vyjádřeno, kdo je činitelem, původcem děje. V latině se činitel vyjadřuje:

- předložkou *ā* nebo *ab* s **ablativem**, pokud je činitel **životný**
- prostým **ablativem bez předložky**, pokud je činitel **neživotný** (vítr, příroda apod.)

Forma předložky *ā/ab* se řídí podle toho, jaké jméno následuje. Začíná-li na souhlásku, použijeme formu *ā*, začíná-li na samohlásku nebo *h-*, použijeme *ab*.

Převod z aktiva na pasivum

U tranzitivních sloves lze provést změnu aktivní konstrukce na pasivní stejně jako v češtině.

Českou aktivní větu „Ženy chválí dívku“ převedeme na pasivní následujícím způsobem:

1. **původní předmět** v akuzativu (*dívku*) se stane **podmětem** (*dívka*)
2. sloveso změní rod **z aktiva na pasivum** (*je chválena*), sloveso se musí **shodovat s novým podmětem** (tj. *dívka*)
3. **původní podmět** *ženy* bude jakožto činitel děje v **7. pádě** (*ženami*).

Česká pasivní věta tedy zní „Dívka je chválena ženou.“

Podobně je tomu i u latinské věty *Feminae puellam laudant*. „Žena chválí dívku.“

1. **původní předmět** v akuzativu (*puellam*) se stane **podmětem** (*puella*)
2. sloveso změní rod **z aktiva na pasivum** (*laudatur*) sloveso se musí **shodovat s novým podmětem** (tj. *puella*)
3. **původní podmět** *feminae* bude jakožto životný činitel děje vyjádřen **předložkou ā s ablativem** (*a feminis*)

aktivum	Feminae	puellam	laudant
	Ženy chválí dívku		
pasivum	Puella	a feminis	laudatur
	Dívka je chválena ženami		

¹ Tj. bez podmětu, který může být buď vyjádřen, nebo může být zřejmý na základě kontextu.

U podmětných a intranzitivních sloves není takový převod možný.

ADJEKTIVUM *MULTUS, A, UM*

Adjektivum *multus, a, um* se do češtiny překládá jako „mnoho“ nebo „mnohý, á, é“. České „mnoho“ se chová jako substantivum a počítaná věc následuje v genitivu (mnoho knih, mnoho stromů atd.). Latinské *multus* se chová jako adjektivum, je ve stejném pádu, rodu a čísle jako počítaná věc (***multi pueri*** „mnoho chlapců“, ***multae puellae*** „mnoho dívek“).

Pouze u nepočítatelných substantiv (např. *aqua* „voda“, *vinum* „vino“) se užívá tvar pro neutrum (*multum*) následovaný genitivem (*aquae, vini*), tedy *multum aquae* „mnoho vody“ a *multum vini* „mnoho vína“.